

УДК 338.433:673.564(477)

Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри глобальної економіки НУБіП України

Паламар Ірина Олександрівна, здобувач кафедри глобальної економіки НУБіП України

ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ КОМБІКОРМІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У роботі проаналізовано стан формування ринку комбікормів в Україні та країнах Європейського Союзу в умовах трансформації та реформування регуляторного механізму функціонування ринку зернопродукції, як сировинної бази комбікормового виробництва. Досліджено сучасний стан імпортно-експортних операцій між Україною та країнами ЄС. Аргументовано пріоритетність розвитку ринку комбікормів у напрямку експортної орієнтації для оптимізації механізму обміну товару між агентами ринку. Встановлено залежність розвитку комбікормової промисловості в Україні та країнах ЄС від стану ринку агропромислової продукції, зокрема галузі тваринництва.

Ключові слова: виробництво, глобалізація, регулювання, ринок зернопродукції, ринок комбікормів, трансформація, імпорт, експорт, ємність ринку, конкуренція, Європейський Союз.

The paper analyzed the formation of animal feed market in Ukraine and the European Union in terms of transformation and reform of the regulatory mechanism of market functioning zernoproduktsiyi as raw materials feed production. The current state of import operations between Ukraine and the EU. Argued the priority development of the animal feed towards export orientation to optimize the mechanism for exchange of goods between agents market. The dependence of feed industry in Ukraine and the EU on the condition of the market of agricultural products, including livestock industry.

Keywords: production, globalization, regulation, market zernoproduktsiyi, animal feed market, transformation, import, export, market size, competition, the European Union.

Постановка проблеми. Формування ринку комбікормів в Україні відбувається за рахунок поєднання сировинної та виробничої бази, організації інфраструктури і споживчого попиту на дану продукцію, що в сукупності має інтегрований характер. Функціонуванню вітчизняного ринку комбікормів притаманна вертикально-інтегрована структура тваринницьких господарств для яких характерним є замкнутий цикл виробництва та самозабезпеченість сировинною базою. Внутрішній ринок комбікормів характеризується наявністю пропозиції продукції як вітчизняних, так і закордонних товаровиробників, що створює жорстку конкуренцію внаслідок виокремлення товарів високої якості та сприятливої цінової пропозиції. Водночас ефективність виробництва комбікормів залежить також і від діяльності держави на сировинному ринку, зокрема ринку зернових. Динамічне зростання собівартості виробництва комбікормів в Україні за останні роки стало причиною зменшення попиту на продукцію вітчизняного виробника, а його якісний склад поступається закордонним конкурентам. Отже, актуальним є питання удосконалення існуючих та створення нових механізмів формування ринку комбікормів на принципах міжнародних стандартів з урахуванням положень Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Безперечно, питання вивчення європейського підходу щодо формування ринку комбікормів в умовах глобальних процесів також важливе. На порядок денний виходить доцільність узагальнення основних вимог ЄС для забезпечення конкурентоспроможності галузі на внутрішньому та зовнішньому ринку комбікормів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній літературі сформований науковий підхід до розуміння сутності та чинників, які впливають на формування ринку комбікормів та визначають вибір моделі даного ринку. Формування та функціонування ринку комбікормів, пошук шляхів розширення експортних можливостей галузі, відображені у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях таких вчених як: С. М. Кваша [1], В. М. Лисюк [2], В. В. Афанасьєв [3], Н. М. Кудренко [4], О. В. Нікішина [5], О. В. Ярославський [6] та інших. Водночас діючі виробничі бази працюють не на повну виробничу потужність. Як свідчать провідні вітчизняні вчені, сукупна потужність українських комбікормових заводів та кормоцехів становить 16–18 млн. тонн на рік. Так, Козаченко О. та Кудренко Н. вказують, що у 1990 році було вироблено 16,5 тис. тонн комбікормів. Проте у 2014 році цей показник становив 7,6 млн. тонн, при

ємності внутрішнього ринку 7,76 тис. тонн [7]. Дослідження О. В. Нікішиної характеризують ринок комбікормів за ознаками релевантності, нижньосуміжним до якого виступає ринок зерна, який постає вихідним ресурсом для виробництва комбікормової продукції та займає 70 % у частці його складу [5]. При цьому ринок продукції тваринництва виступає головним споживачем даного ринку [2]. Підвищення ефективності тваринництва нерозривно пов'язане з розвитком кормовиробництва [9]. У контексті розгляду задач економічної науки в умовах сучасних глобальних процесів та інтеграції України до Європейського Союзу, питання дослідження формування ринку комбікормів у країнах ЄС набуває актуальності та потребує додаткового вивчення та опрацювання.

Метою дослідження є обґрунтування тенденцій формування ринку комбікормів в ЄС та виокремлення шляхів його реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних проблем розвитку комбікормової галузі є формування сировинної бази та її використання. Завантаження виробничих потужностей потребує розширення та ефективного використання ресурсної сировини. Співставлення прогнозів потреби з наявними ресурсами комбікормової сировини вказує на її значний дефіцит як зернової, так і високобілкової. Виробництво повноцінних комбікормів передбачає використання кормових відходів різних галузей. Тому трансформаційні процеси реформування аграрного сектору економіки та розвиток галузі тваринництва мають сприяти нарощуванню ринку зернопродукції та виробництву комбікормів.

Безперечно, ефективним способом використання концентрованих кормових продуктів є переробка їх у повнораціонні комбікорми. Це дає змогу підвищити продуктивність самих тварин у середньому на 15-20 % та переважно зменшити витрати кормів на одиницю виробленої товарної продукції і забезпечити доходність та прибутковість даного виробництва. За такого підходу значні обсяги сировини для виготовлення комбікормів (білкова – рослинного і тваринного походження) експортуються Україною переважно за невигідними цінами. Водночас в Україну безперервно завозяться різні кормові добавки, премікси, які не дивлячись на високу вартість, використовуються суб'єктами ринку для виробництва власно вирощеної продукції. Для прикладу наведемо оцінку ринку комбікормів в Україні (табл.1). Визначено, що саме в останні 5 років відбувається поступове нарощування виробничих потужностей на 16,92 % та експортноорієнтованої діяльності на 18,6 %. При цьому високим показником характеризується саме 2013 рік. Даний показник у натуральному виразі становив 13,5 тис. тонн.

Таблиця 1

Динаміка ринку комбікормів в Україні, тис. тонн

Показники, тис. тонн	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. у % до 2010 р
Виробництво	6500	6450	6900	7200	7600	+16,92
Імпорт	135,4	140,1	153,9	166,7	178,2	+31,61
Експорт	8,6	13,3	15,7	19,9	18,8	+18,60
Ємність ринку	6626,8	6576,8	7038,2	7346,8	7759,4	+17,09

Примітка: складено автором на основі аналізу та узагальнення літературних джерел [3, 5, 6, 9].

Проаналізуємо еволюційний процес формування ринку комбікормів в Україні, за період становлення незалежності нашої держави. Критичними показниками характеризується 2000 рік, коли на ринку було вироблено 1,1 тис. тонн комбікорму. В той час для зрушення кризового явища на рівень мінімального самозабезпечення за п'ять років було удвічі нарощено виробництво і у 2005 році цей показник становив 3 тис. тонн, а до 2010 року цей показник збільшився більше ніж удвічі сягнувши показника у 6,5 тис. тонн. Позитивна динаміка нарощування виробництва стимулюється активним розвитком

ком тваринництва, проте не задовольняє внутрішній попит України у даній продукції [2, 6]. Лідерство України на ринку зернопродукції суттєво корелює із вітчизняним виробництвом комбікормів, що створює дисбаланс у розвитку взаємодії агентів даного ринку. Дану специфіку функціонування формує динаміка імпорту комбікорму в Україну, який у 2014 році сягнув максимального показника у 178,2 тис. тонн, що на 31,61 % більше за показник 2010 року. Нарощування обсягів виробництва комбікормів в Україні, як показав досліджуваний період, характеризується нестабільністю через взаємозв'язок попиту та пропозиції на ринку за умови низького рівня експорту готової продукції, а також низьке технологічне обладнання вітчизняних підприємств.

Таку особливість формування українського ринку комбікормової промисловості можна пояснити саме орієнтацією виробників на внутрішнього споживача, що виступає чинником обмеження розвитку виробництва комбікормів, як перспективного підкомплексу аграрного сектору в умовах євроінтеграції [7]. Такі процеси, характеризують імпортозалежність внаслідок невідповідності міжнародним стандартам якості більшості частини підприємств з виробництва комбікормової продукції. В умовах трансформаційних перетворень та стремліннями інтеграції у Європейський Союз, актуалізується питання переорієнтації стандартів, норм та технологій вітчизняного товаровиробника у напрямі європейських вимог до безпечності та якості харчових продуктів. Основні вимоги, які висуває Європейський Союз до українського товаровиробника – харчові продукти (комбікорм підпадає під дане вираження), що виробляються країнами, які мають намір вступити до ЄС та які імпортуються до ЄС, повинні відповідати таким самим стандартам безпечності та гігієни кормів, як і продукти вироблені в межах ЄС. Для реалізації контролю поставлених вимог у ЄС чинним є ряд правових норм контролю, які направлені на відповідність якості продукту (дозвіл входження на ринок та перевірка заборонених речовин), норми відповідності процесу виробництва (принципи НАССП та простежуваність продукту на основі принципу «крок назад, крок вперед»), норми забезпечення реалізації прав споживачів через прозоре маркування, та норми процедур офіційного контролю.

Доцільно відмітити також особливість – Україна займає 3,5 % у світовому експорті зернопродукції, випереджаючи за цим показником Російську Федерацію, та увійшовши в десятку провідних експортерів світу США, країн Європейського Союзу, Австралії та Канади на частку яких припадає відповідно 27,1; 17,2; 13,9; 12,6 % [1, 5, 10]. Вітчизняний експорт на ринку зернопродукції представлений переважно культурами пшениці, кукурудзи, рису, олійних та складових виробництва комбікормів, а саме макуха, насіння льону, сорго, свиріпа просо. Географія вітчизняного експорту зернопродукції Україною направлена на країни ЄС, Азії, Африки та близьке зарубіжжя [11,12]. Україна, яка входить до першої десятки світових експортних лідерів постачання зернопродукції, закріплює свої позиції на європейському ринку (рис. 1).

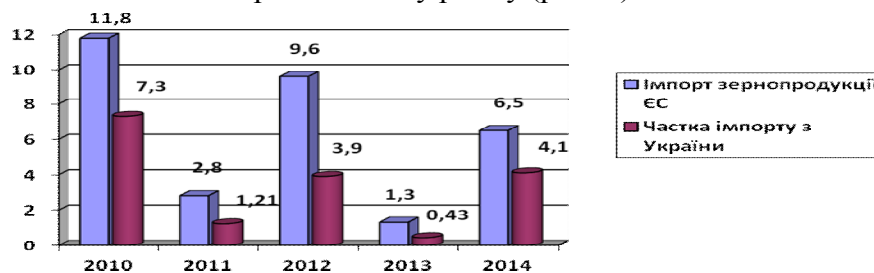

Рис. 1 Частка української сировини у загальному імпорті зернопродукції Європейського Союзу.

Примітка: складено автором на основі аналізу та узагальнення даних [9, 11, 12].

Наведені дані на рис. 1 висвітлюють перспективи розширення зовнішнього ринку української зернопродукції та її попит на європейському ринку. Так, у 2013 році частка українського імпорту на ринку ЄС за сировинними складовими виробництва комбікорму становила 80,4 %, за товарами макухи та насіння льону, 61,1 % кукурудзи, 55,8 % соняшнику, 43,9 % сорго, 33,2 % просо та інші [12].

Проведені дослідження дають можливість встановити, що для ринку зернопродукції ЄС характерне зростання загального попиту, що знаходить відображення у пропорційній пропозиції ринку з боку нарощування власного виробництва та імпорту зерна із третіх країн. При цьому, загальне споживання зернопродукції перевищує внутрішнє виробництво у 2014 році на 3,98 %, що спонукає до пошуку сировинної бази поза межами країн ЄС. Як економічне та політичне формування Європейський Союз включає 28 держав з чисельністю населення 508 млн. осіб займаючи. При цьому дане інтеграційне міждержавне об'єднання займає лідируючу позицію у світі за розмірами валового внутрішнього продукту, який на 2014 рік склав 18,4 трлн. дол. США [1]. При цьому ємність ринку зернопродуктів за цей же період становить 160,1 млн. тонн, у якому частка зерна, що йде на виробництво комбікормів становить 79,91 % від загального споживання (табл. 2).

Таблиця 2

Стан ринку зернопродукції у країнах Європейського Союзу, млн. тонн

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. у % до 2010 р
Загальний попит ринку	160,8	155,8	163,3	171,3	166,5	+3,54
Внутрішнє виробництво	139,7	149,1	143,8	159,1	163,3	+3,49
Загальне споживання, у тому числі:	151,5	146,3	153,4	157,8	156,8	+3,49
Виробництво комбікормів	116,4	111,6	118,0	121,9	120,6	+3,60
Харчова промисловість	19,9	19,4	20,0	20,4	20,7	+4,02
Інше використання з урахуванням втрат	15,2	15,3	15,4	15,5	15,5	+1,97
Імпорт із третіх країн	11,8	2,8	9,6	1,3	6,5	-44,91
Експорт	9,3	9,5	9,9	13,5	9,7	+4,30
Загальна пропозиція ринку	151,5	151,9	153,4	160,4	169,8	+12,07
Ємність ринку зернопродукції	141,5	142,4	143,5	146,9	160,1	+13,14

Примітка: складено автором на основі узагальнення даних [5, 9, 12, 11].

На основі узагальнення теоретико-методологічних підходів встановлено, що ринок зернопродукції та комбікормів Європейського Союзу характеризується варіативністю залежно від конкретного виду продукту. Виявлено, що будучи світовим лідером з виробництва пшениці, Україна імпортувала до ЄС 86,9 тис. тонн пшениці на загальну суму 21,1 млн. євро. За такого підходу, частка імпорту інших зернових культур розширюється за рахунок розвитку тваринництва. Тому в даному аспекті важливе значення відіграє ринок сої, як складової комбікорму. Обсяги внутрішнього виробництва сої в ЄС становлять 10 % від загального споживання, що підвищує залежність від імпорту у даному секторі. Україна при цьому увійшла у п'ятірку лідерів постачання даного товару після Бразилії, США, Канади та Парагваю та зайняла 5,7 % імпорту, що у грошовому вимірі становить 319,8 млн. євро. При цьому основними ринками вітчизняної зернопродукції в ЄС стали Польща, Іспанія, Франція та Нідерланди. Проведений попередній аналіз висвітлює, що вказані країни охоплюють майже 66 % вітчизняного експорту зернопродукції. У 2014 році до цих країн експортовано кукурудзи у еквіваленті на 1,6 млрд. дол. США, ріпаку 0,9 млрд. дол. США, шроту та макухи на 0,4 млрд. дол. США. Загальна сума експорту товарів рослинного походження за останній рік становила 3,3 % млрд. дол. США. Проведене дослідження демонструє, що позиції України на ринку

зернопродукції, забезпечують наповнення державного бюджету України. Водночас проблема торгівлі готовими комбікормами для тварин, залишається невирішеною, і потребує подальшого реформування механізму регулювання на основі науково обґрунтованих підходів.

Отримані результати після проведення досліджень свідчать про проблеми входження на ринок ЄС товарною групою комбікормів, як повноцінного продукту для прямого застосування у сільськогосподарському виробництві товаровиробниками. Причому необхідно здійснити заходи щодо модернізації та переоснащення всього технологічно-реалізаційного ланцюга. На наш погляд, Україна робить рішучі кроки у напрямку інтеграційних процесів до ЄС, у площині реформування ринку комбікормів. Нині підготовлено проект Закону України «Про корми» № 4280 (zareєстрований 14.07.2014 р.) (рис. 2).

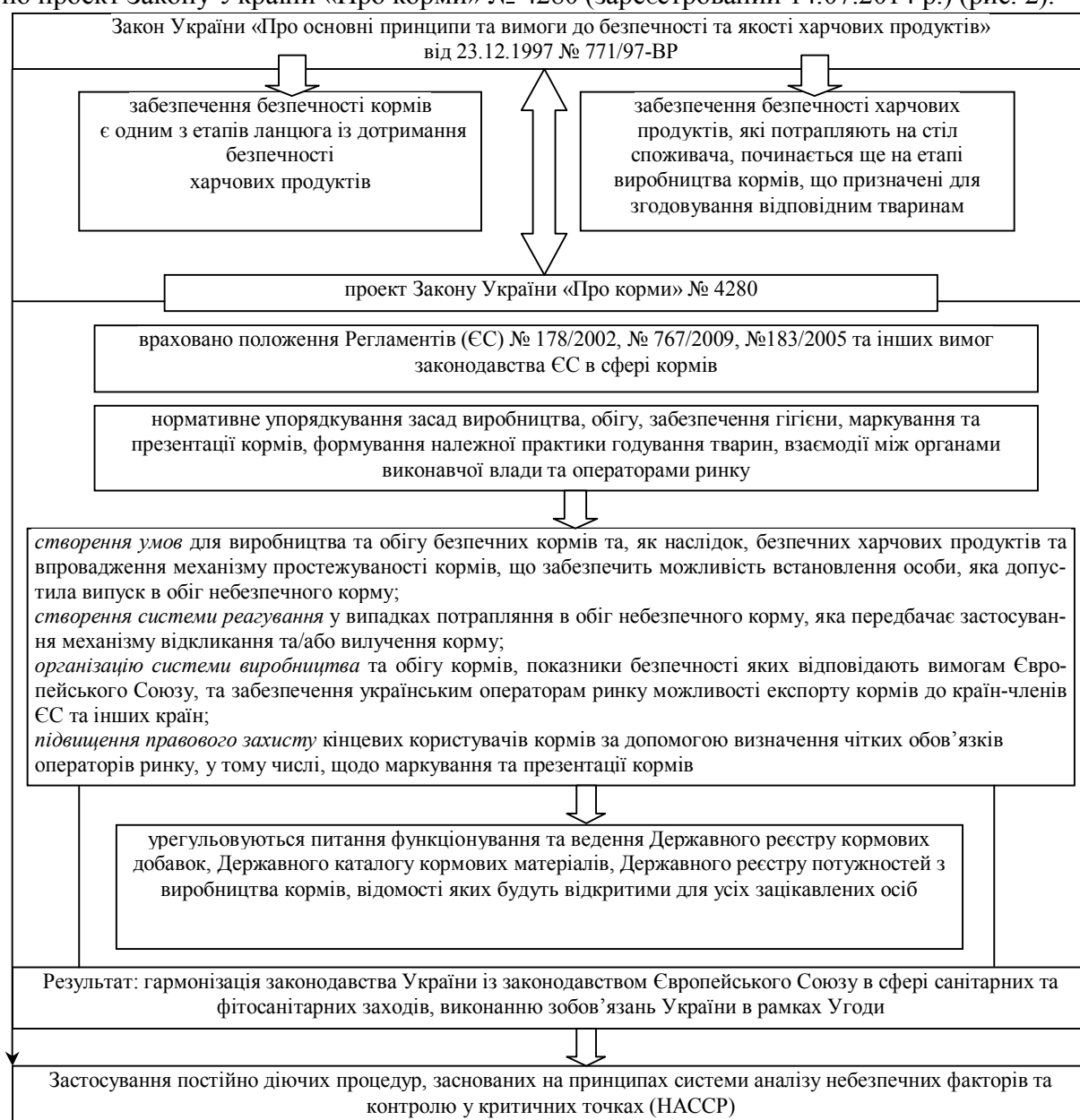

Рис. 2 Пропозиції щодо напрямів удосконалення нормативно-правової бази у площині реформування вітчизняного ринку комбікормів.

Примітка: складено за результатами узагальнення даних [13].

Як видно з рис. 2 реалізація дії його стане підґрунтям для переходу вітчизняного товаровиробника на якісно вищий рівень діяльності. Даний законопроект розроблено від-

повідно до статей 59 та 64 Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку та Європейським Союзом, з іншого боку, ратифікованої Законом України від 16.09.2014 1678-VII. Згідно до зазначених статей даної Угоди та взятих на себе зобов'язань, Україна повинна наблизити своє законодавство про санітарні та фітосанітарні заходи щодо охорони життя та здоров'я людей, тварин, а також рослин, саме до законодавства ЄС, як це визначено у положеннях Додатку V Угоди. Важливо визначити правові, організаційні та економічні заходи у сфері виробництва, експорту, імпорту, використання, пакування, маркування, транспортування, зберігання та введення в обіг кормів, кормових добавок та преміксів, належної практики годівлі тварин. Питання безпечності кормів в Україні на сьогодні або взагалі не регулюються на належному рівні, або регулюються інакше, ніж у країнах-членах ЄС. Для учасників внутрішнього ринку кормів України, операторів ринку, які бажають розвивати експортний напрямок своєї діяльності це створює певні незручності та проблеми.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, варто зазначити, що прийняття даного закону, це лише відправна точка на шляху до переходу на якісно нові міжнародні та європейські стандарти. З метою виведення вітчизняних виробників із кризового становища, окрім законодавчої, нормативно-правової бази, необхідно встановити на державному рівні механізм його реалізації, через інституції державного управління на засадах збереження принципів функціонування національного ринку кормів узгодженого із законодавством ЄС.

Висновки. Аграрний сектор економіки нині перебуває на етапі трансформаційних змін та перевтілень у напрямі інтеграції до міжнародного та європейського правового простору. Так, експортуючи зернопродукцію до складу якої входять сировинні складові для виробництва комбікорму, Україна проводить імпортні операції під час яких купує готовий комбікорм, де власна сировина, але у готовому для годівлі тварин вигляді. Крім того, збалансовані повнораціонні комбікорми не можливо одержувати без відповідного асортименту та якості комбікормових добавок. Тому на внутрішньому ринку, при наявності сировинного ресурсу, є гостра потреба у високотехнологічному виробництві на принципах безпечності та гігієни комбікормів. Їх впровадження в рамках дії договору про створення зони вільної торгівлі на принципах і умовах Світової організації торгівлі, потребує фундаментального розроблення механізму системи формування та функціонування вітчизняного ринку комбікормів. Серед задач виокремлено поступове забезпечення інтересів України в контексті пріоритетності захисту національного виробника високотехнологічної продукції та продукції високого ступеня обробки, залучення інвестицій у виробництво вітчизняних біологічно активних речовин і окремих мінеральних кормових продуктів, для повного забезпечення кормовиробництва у необхідних обсягах для України на європейських засадах.

Список використаних джерел:

1. Кваша С.М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу / С.М. Кваша, К.С. Кваша. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 40 с.
2. Лисюк В. М. Ефективність товарного ринку – відтворювальний підхід до визначення та вимірювання / В. М. Лисюк // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2014. – Вип. 57. – С. 150–157.
3. Афанасьев, В. Комбикормовое производство: состояние и проблемы [Текст] / В. Афанасьев // Комбикорма. – 2008. – № 1. – С. 9–13.
4. Кудренко, Н. В. Ключові аспекти ціноутворення на ринку комбікормів України / Н. В. Кудренко // Наукові праці НУХТ. – 2010. – № 35. – С. 120–122.
5. Нікішина О. В. Аналіз ринку комбікормової продукції в Україні / О. В. Нікішина // Товари і ринки. – 2014. – № 2 (18). – С. 40–52.

6. Ярославський О. Огляд ситуації на ринку комбікормів в Україні. Проект «Аграрна політика для людського розвитку». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/>
7. Козаченко О. Цінова політика в діяльності комбікормових підприємств [Текст] / О. Козаченко // Агроінком. – 2007. – № 11–12. – С. 50–53.
8. Климик Г.В. Вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності управління комбікормовим виробництвом / Климик Г.В. // Матеріали IV Міжнародної научно-практичної Інтернет-конференції «Спецпроект: аналіз наукових досліджень», 9-14 лютого 2008г., 2008. – Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2008jule/klimik.php>
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Союзу комбікормовиків Росії. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://souzkomkombikorm.ru/menu/istoriya>. – 12.08.2014.
11. Статистична служба Європейського Союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/>
12. «Український клуб аграрного бізнесу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucab.ua/files/Survey/Doslidjenna/Manual UCAB.pdf>.
13. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР / Офіційний вісник України – 1998. – С. 13.